

**КРЕМЕНЕВИЙ ІНВЕНТАР КУЛЬТУРИ ЛІНІЙНО-СТРІЧКОВОЇ КЕРАМІКИ НА ПІВНОЧІ ОДЕЩИНИ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПОСЕЛЕННЯ КАМ'ЯНЕ-ЗАВАЛЛЯ,
РОБОТИ 2014-ГО РОКУ)**

В роботі розглянуто кременевий комплекс нещодавно виявленого поселення, Кам'яного-Завалля, на тлі відомостей щодо кременевої індустрії культури лінійно-стрічкової кераміки Західної України та Молдови. З'ясовано, що незважаючи на присутність на півночі Одещини інших поселень цієї культури, лише матеріали Кам'яного-Завалля є достовірним джерелом для характеристики обробки кременю найсхіднішої частини ареалу лінійно-стрічковиків. Автор підкреслює паралелі між Кам'яним-Заваллям та пам'ятками середньодністровського варіанту кременевої індустрії пізнього неоліту.

Ключові слова: *Культура лінійно-стрічкової кераміки, кременева індустрія, пізній неоліт, геометричні мікроліти.*

Культура лінійно-стрічкової кераміки (КЛСК) традиційно відносилася до пізнього неоліту вітчизняними дослідниками. Зараз, у зв'язку з сучасним критичним переосмисленням неоліту Східної Європи [5; 12; 27; 28], вона перетворюється на один з основних чинників неолітизації України. Саме з часом її існування пов'язані знахідки пилку найдавніших культурних злаків Правобережжя у відкладах боліт Полісся [1, с. 23]. З поселення лінійно-стрічковиків походять зерна пшениці безпосередньо датовані радіовуглецевим методом до третьої чверті VI тис. до н.е. [26, с. 105] Настільки ранніх «прямих» дат для злаків поки що не вдавалося одержати за жодною неолітичною пам'яткою в країні. Отже, КЛСК – це перші землероби та скотарі значної частини України, перш за все, Полісся та Волині. Тому особливої актуальності набуває вивчення виробничої бази землеробства та скотарства цієї культури – кременевого інвентарю.

Кременеві колекції з поселень КЛСК систематично публікувалися від самих початків дослідження цього культурного аспекту на теренах сучасної України [17]. Проте, їх аналіз відігравав відверто другорядну роль у культурно-історичних побудовах та реконструкціях історичного процесу, особливо в порівнянні з численними та яскравими керамічними матеріалами. Д. Я. Телегін охарактеризував кременевий інвентар декількох поселень КЛСК [23] та надав його узагальнену характеристику для культури в цілому [9]. Г. Ф. Коробкова спільно з учнями провела трасологічний аналіз двох ключових колекцій КЛСК (Флорешть-1, нижній шар та Цира 1) та дійшла висновку про слабкий розвиток знарядь землеробства. Натомість переважали речі вжиті для полювання та скотарства [11, с. 211]. На сьогодні її методичний підхід зазнає різноманітної критики. Зокрема, сумніви викликає прямий зв'язок між значенням галузей давнього господарства та відсотком знарядь, знайдених на тому чи іншому поселенні [16, с. 108-109]. О. Ларіна, спираючись на типологічний лист, розроблений Г.Ф. Коробковою, описала всі комплекси з території сучасної Молдови та висловила припущення про певну деградацію рівня обробки кременю в порівнянні з культурою Кріш, ймовірно пов'язану з включенням до складу КЛСК груп мезолітичного населення [13, с. 50].

Д. Л. Гаскевич виокремив два варіанти кременевої індустрії КЛСК в Україні: волинсько-верхньодністровський та середньодністровський. Другий вирізняється наявністю підконічних нуклеусів, асиметричних трапецій та паралелограмів, відщепових підокруглих скребків. Перший ближчий до «класичного» уявлення про кременеву індустрію КЛСК [3].

Технологічний аналіз поки що проведено виключно стосовно колекції з пам'ятки допотопного (раннього) періоду КЛСК Йосипівка [15]. Автори реконструюють платівчату індустрію спрямовану на виробництво якомога більших пластин, в тому числі за допомогою посиленого відтиску.

Науково цікавою є проблема природи кременевої індустрії КЛСК у крайніх точках її поширення. Саме тут мають максимально проявлятися субстратні явища та впливи місцевого

населення, які досить складно зафіксувати в Центральній Європі, центрі стрімкого розселення «лінійно-стрічковиків». На сьогодні, найсхідніші пам'ятки КЛСК виявлено у двох регіонах – в Київському та Житомирському Поліссі [2] та на півночі Одещини [10]. В останньому регіоні зараз відомо п'ять пунктів із знахідками КЛСК. Одне з поселень – Кам'яне-Завалля – досліджувалось стаціонарно, ще два відомі за даними шурфування.

Отже, саме кременевий інвентар Кам'яного-Завалля є ключовим джерелом для дослідження механізмів поширення КЛСК та її взаємодії з місцевими мешканцями у найсхіднішій зоні ареалу культури. Метою цієї статті є представлення та попередній аналіз кременевого комплексу Кам'яного-Завалля на підставі матеріалів розкопок 2014 року на цій пам'ятці.

Кам'яне-Завалля (за роботами 2014-го року)

Кам'яне-Завалля – поселення КЛСК, виявлене розвідкою Одеського археологічного музею НАН України 2011-го року та, яке стаціонарно досліджувалося автором у 2012-2017 роках. В 2014-му році було відкрито значну площу пам'ятки, зокрема велику частину заглибленого об'єкту 1 (6,4 м довжини та 2,5 м ширини об'єкту 1). Воно має площу 500x200 м та розташовується на першій надзаплавній терасі р. Південний Буг в межах Савранського району Одеської області.

Кременевий інвентар, добутий 2014 року, достатньо численний – 230 екземплярів придатних для характеристики (Див. Табл. 1). Артефакти можуть бути поділені на чотири групи в залежності від їх походження. Невелику вибірку зібрано на поверхні. Найчисленніша група походить з культурного шару – особливо з глибин 0,4-0,6 м від умовного нуля. Друга за чисельністю частина колекції пов'язана з великим заглибленням з нерегулярними краями та дном. Заглиблення розподіляється підвищенням на дві частини – об'єкт 1/1 та об'єкт 1/2. Зараз можемо стверджувати, що воно являє собою типовий об'єкт поселень КЛСК – «довгу яму» чи «яму-глинище». Яма містила кілька тисяч знахідок – черепки посуду, кістки тварин, шматки обмазки. Досить численні були і кременеві артефакти (83 од.). В цілому, техніко-типологічна

структура матеріалів з заглиблення та з культурного шару близька до тотожності, тому надалі характеризуватимемо їх разом (Табл. 1).

Кремневий інвентар виготовлено з сировини чотирьох груп. Перша, найпоширеніша – це світло-сірий, прозорий, високоякісний кремій фактично без видимих включень, з гладенькою крейдяною кіркою. Друга – світло-сірий, прозорий в тонких сколах кремій з численними білими включенням. Часто він – частково патинований. Третій різновид – „молочний” крупно-зернистий кремій. Четвертий представлено жовто-брунатною непрозорою сировиною. Третя та четверта група представлені одиничними виробами. Окремі екземпляри патиновані та обпалені.

Таблиця 1

Загальна техніко-типологічна характеристика кременевого інвентарю з Кам'яного-Завалля (роботи 2014 року)

№	Група виробів	Об'єкт 1/1	Об'єкт 1/2	К.ш.	ПМ	Всього	%
1	Розщеплені гальки	-	-	-	-	-	-
2	Нуклеуси	1	1	0	1	3	1,30
3	Нуклеодібні уламки	1	0	0	0	1	0,43
4	Технологічні сколи	7	1	3	1	12	5,22
	в т.ч. первинні та напівкортифіковані відщепи	0	0	1	0	1	0,43
5	Відщепи	31	7	58	13	109	47,39
	в т.ч. з коркою	4	4	8	1	17	7,39
6	Пластини та пластинки	9	0	22	3	34	14,78
	в т.ч. з коркою	1	0	5	0	6	2,61
7	Мікропластини	2	1	0	0	3	1,30
8	Лусочки	4	0	5	0	9	3,91
	в т.ч. з коркою	1	0	1	0	2	0,87
9	Уламки	1	0	2	0	3	1,30
10	Вироби з вторинною обробкою	14	3	31	8	56	24,35
	Разом	70	13	121	26	230	100

Предмети розщеплення представлені трьома нуклеусами: нуклеусом для пластинок з робочими поверхнями з обох торців (Рис. 1: 9), призматичним нуклеусом для сколювання відщепів з протилежними ударними площадками та фрагментом робочої поверхні плаского нуклеусу для регулярних пластинок правильних обрисів з кіркою з тилового боку. Всі вони, незважаючи на

відмінну типологічну позицію, відображають один і той самий операційний ланцюжок виробництва коротких і відносно товстих пластин та пластинок з виробництвом відщепів на стадії фіналізації розщеплення, як описано для матеріалів культури лінійно-стрічкової кераміки західніших регіонів [25].

Технологічні сколи нечисленні, але різноманітні за функцією та місцем в операційнім ланцюжку. Серед них найчисленнішу групу (4 од.) складають сколи оновлення площадки нуклеусу. Представлені як справжні „таблетки”, так і сколи-результати підправки площадки чи прямим ударом з робочої поверхні, чи ударом з одного з боків предмету уздовж краю площадки. Крайовий скол – довгий, вузький, трикутний в перетині вийшов при знятті крайових частин робочої поверхні та був потрібним для підтримки поперечної опуклості фронту нуклеуса (cintrage). Кілька сколів пов’язані з ранніми стадіями розщеплення, перш за все, з декортифікацією окремоті сировини. Йдеться про напівкортифіковані сколи, які знімалися одразу за первинним відщепом (3 шт.). З початком серійного розщеплення та відкриттям робочої поверхні слід пов’язувати реберчаті (1 шт.) та напівреберчаті (1 шт.) сколи. Відходи від виробництва знарядь праці представлені різцевим відщепком.

Відщепи (109 од.) набагато перевищують неретушовані пластини та пластинки (34 од.) та мікропластини (3 од.) за кількістю. Однак, вивчення складу знарядь праці лишає мало сумнівів, що саме пластинчаті сколи були метою розщеплення, адже понад половини знарядь виготовлено саме на них.

Морфологія типового пластинчатого сколу – це досить регулярна пластина (пластинки поступаються пластинам в три рази, а мікропластини взагалі одиничні), порівняно товста та широка з хвилястими негативами на спинці, та без редукції карнизів площадок перед зняттям сколу.

Вироби зі вторинною обробкою складають досить помітну частку колекції – 25%. Такі відсотки знарядь праці характеризують поселення-консументи, на яких здебільшого працювали вже готовими інструментами, а не виробляли нові.

Найбільш численна група серед виробів зі вторинною обробкою – скребки (26 од., 46%). Скребки – кінцеві на медіальних перетинах пластин (12 шт.) та подвійні (2 шт.) на пластинах – складають типологічний фон колекції (Рис. 1: 3, 4). Менш поширенні скребки на відщепі (12 од.): кінцеві і подвійні, окремі леза скребоків (Рис. 1: 5, 7). Скребло з опуклим лезом оформлено на масивному відщепі східчастою крупнофасетковою ретушшю.

Таблиця 2

Склад виробів з вторинною обробкою

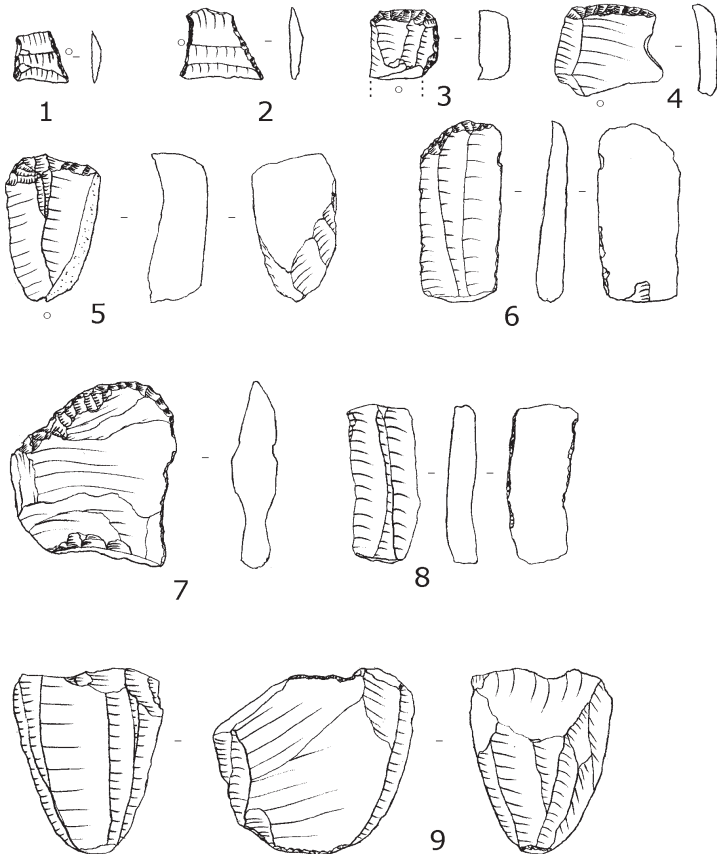
№	Група виробів з в/о	Об'єкт 1/1	Об'єкт т 1/2	К.ш.	ПМ	Усього	%
1	Пластини ретушовані	4		5	1	10	17,86
	- з регулярно частковою ретушшю	3		3	1	7	12,50
	- з нерегулярною ретушшю	1		2	0	3	5,36
2	Відщепи ретушовані	1	1	4	1	7	12,50
3	Скребки	6	2	13	5	26	46,43
	<i>на відщепі</i>	3		7	2	12	21,43
	-кінцеві	1		4	2	7	12,50
	-подвійні	0		2	0	2	3,57
	-леза	1		1	0	2	3,57
	<i>на пластинах</i>	3	2	6	3	14	25,00
	-кінцеві	2	2	5	3	12	21,43
	-подвійні	1		1	0	2	3,57
4	Скребла на відщепі	0		1	0	1	1,79
5	Пластинки тронковані	0		1	0	1	1,79
	-прямо	0		1	0	1	1,79
6	Пластини з анкошем	0		3	0	3	5,36
7	Вкладень серпа	1		2	0	3	5,36
8	Різець	0		1	0	1	1,79
	<i>на відщепі</i>	0		1	0	1	1,79
	-кутові	0		1	0	1	1,79
9	Перфоратори	0		1	1	2	3,57
	<i>на пластинах</i>	0		1	1	2	3,57
10	Трапеції	2		0	0	2	3,57
	Всього	14	3	31	8	56	100

Другу за чисельністю групу складають ретушовані пластини (10 од, 18 %). Вони представлені двома різновидами: пластинами з регулярною, але частковою крайовою дрібною ретушшю та сколами з нерегулярною частковою ретушшю (Рис. 1: 8). Ймовірно,

така ретуш є результатом спрацьованості лез заготівки, а не є наслідком умисного формоутворення.

Увагу привертають і кілька медіальних перетинів пластин з люстром – „вкладені серпів” (3 од.). Вони морфологічно досить стандартизовані і, скоріш за все, йдеться про окремий тип виробу, відмінний від звичайних ретушованих пластин, хоча крім люстру, як правило, такі вироби мають і часткову крайову ретуш за обома краями. Один такий виріб виготовлено на косотронкованій напівкрутою ретушню пластині (Рис. 1: 6).

Геометричні мікроліти представлені трапеціями (2 од.) з крутою ретушню на зламах (Рис. 1: 1-2). Обидва вироби – асиметричні: один злам оформлено виїмкою, а другий перетворено на косе усічення.

Одиночними екземплярами представлені 3 пластини з виїмками, кутовий різець на відщепі та недбало оформлені перфоратори на пластинках.

Інші пам'ятки півночі Одещини

Майнова Балка. Поселення КЛСК відкрите 1976-го року С. О. Дворяніновим. Перші відомості про кременевий інвентар пам'ятки обмежувалися згадкою скребка на відщепі та кількох відщепів в підйомному матеріалі [7, с. 94]. Додаткове обстеження та екстенсивне шурфування (траншеєю 10x1 м) було проведено І. В. Сапожниковим та В. Г. Петренком 1989-го року, проте характеристики кременевого матеріалу добутого цими роботами так і не було оприлюднено, натомість автори обмежилися аналізом керамічного комплексу [14; 18; 19].

Ще два пункти (*Ананьїв та Майнова Балка III*) з долини ріки Тілігул віднесені до КЛСК тільки гіпотетично [7; 18], тому і відомостей про їх кременеві комплекси немає.

Останнім часом неподалік від Кам'яного-Завалля виявлено ще три пункти КЛСК – Гнила Скеля (наявність матеріалів КЛСК встановлено автором 2016-2017 рр.), *Синє Озеро та Жакчик III* (відкриття О. С. Пересунчака). Перші два розташовуються в 2 км на південь та північ відповідно від Кам'яного-Завалля, на тому ж самому західному (правому) березі Південного Бугу. Жакчик III займає схил берегу р. Могилянка в Гайворонському районі Кіровоградської області. Кременевий матеріал з цих пам'яток нараховує кілька десятків одиниць з кожної. За сировиною, технологічними параметрами та типологічною структурою знахідки близькі до значно більшої колекції з Кам'яного-Завалля.

Кременева колекція Кам'яного-Завалля, хоча й поступається у кількісному відношенню матеріалам з еталонних пам'яток КЛСК, таких як Флорешть-1, нижній шар, чи Йосипівка, все ж таки достатньо виразна для змістовної характеристики. Більше того – це єдиний наявний на сьогодні кременевий комплекс з розкопаної пам'ятки КЛСК не тільки на півночі Одещини, але і для найсхіднішої периферії КЛСК в цілому.

Основна група сировини, з якої виготовлено більшість кременевих виробів Кам'яного-Завалля, скоріш за все, немісцева в

долині ріки Південний Буг. Тут такий кремій пов'язано лише з пізнішими поселеннями трипільської культури. Мезолітичні та буго-дністровські пам'ятки містять кременеві артефакти з інших сировинних груп (наскільки розрізнення груп кременю можливо макроскопічно) [20; 22]. Виходи подібної за якістю сировини відомі в долині ріки Дністро (150 км на північний захід від Кам'яного-Завалля) та на Волині (250-300 км від побузької пам'ятки). Якщо ці напрямки імпорту сировини буде підтверджено петрографічним аналізом, то факт існування настільки дальньої мережі з транспортування сировини матиме важливе значення для реконструкції соціального світу КЛСК на понадобщинному рівні. Зокрема, враховуючи, що майбутня ранньотрипільська експансія торкнеться здебільшого тих самих районів [24], можна припускати, що «лінійно-стрічковики» торували шляхи землеробської колонізації Правобережної України, в тому числі і для своїх «балканських кузенів» – трипільців.

Структурно колекція представляє всі основні техніко-типологічні групи, змушуючи припускати, що розщеплення здійснювалося безпосередньо на пам'ятці, хоча виокремлених місць розколювання кременю виявлено розкопками не було. Представлені фактично всі стадії операційного ланцюжка, метою якого було виготовлення нешироких пластин та (меншою мірою) пластинок, не самих правильних обрисів, з хвилястими краями та гранями негативів попередніх знять на спинці. Ймовірно, більшість пластин, зокрема, ті, в яких не було попередньо прибрано «карниз» від попередніх сколів, було виготовлено в техніці посереднику.

Метричний склад пластинчатих сколів з Кам'яного-Завалля виразно контрастує з аналогічним показником для місцевих мезолітичних індустрій. Останні представлені, перш за все, пам'ятками кукрекської культурної традиції [4; 6]. На них достатньо численні, а часто і переважають мікропластини (шириною до 0,7 см). Індустрія Кам'яного-Завалля, навпаки, характеризується переважанням середньошироких пластин.

Чи йдеться в цьому випадку про показник, який можна узагальнити для КЛСК в усьому її східному ареалі? Відповісти на це питання на сучасному етапі досліджень складно. Адже, для Йо-

сипівки реконструйовано іншу стратегію розщеплення – з акцентом на сколюванні максимально широких пластинчатих сколів, в тому числі за допомогою посиленого відтиску [15]. Настільки раннє використання механічних пристроїв для розщеплення поки що непідтверджене джерелами з інших регіонів КЛСК. Можливо, своєрідність Йосипівки пов'язана з її розташуванням – просторовою близькістю до родовищ кременевої сировини відмінної якості – волинсько-подільського типу [30]? Спостереження з Кам'яного-Завалля добре відповідають моделі метричного розподілу пластинчатих сколів, яку зафіксовано О.В. Лариною для пам'яток КЛСК Молдови [13, с. 48].

Типологічна структура КЛСК характеризується переважанням скребків та ножеподібних пластин з різного типу вторинною обробкою [25]. Так, і в Кам'яному-Заваллі майже половину всіх знарядь праці складають скребки, а другою кількісно групою виробів є ретушовані пластини. З точки зору загальної структури кременевої колекції, Кам'яне-Завалля слід відносити до середньодністровського варіанту індустрії розщепленого каменю КЛСК в розумінні Д. Л. Гаскевича [3].

Виразності комплексу Кам'яного-Завалля надає присутність кількох асиметричних трапецій. Ці геометричні мікроліти виготовлено з нешироких сколів (мікропластин) за допомогою крутого усічення одного кінця заготовки та ретушування виїмки на іншому кінці сколу. Вироби саме такої морфології знаходять досить далекі аналогії – на пам'ятках групи Сакаровка культури Кріш у Молдові [8], на поселенні КЛСК Главенештій Векь у Румунії [29, с. 277], на могильнику Дуранкулак в Болгарії [31]. Серед численних пізньомезолітичних колекцій геометричних мікролітів Північно-Західного Причорномор'я, звичайно, можна знайти кілька артефактів морфологічно схожих на трапеції з Кам'яного-Завалля [21, с. 36]. Проте, вони, безумовно, не будуть найтипівішими, серійними виробами для пізнього мезоліту регіону.

Таким чином, аналіз кременевого інвентарю Кам'яного-Завалля вказує скоріш на балканські та центрально-європейські напрямки зв'язків населення КЛСК з території півночі сучасної Одещини. Виразних слідів контактів з місцевим мезолітичним на-

селенням поки що не виявлено. Можливо, з часом та збільшенням обсягу джерельної бази такі контакти будуть засвідчені, проте на сьогоднішній день, мусимо констатувати відсутність емпіричного підтвердження (принаймні, на підставі складу кременевої індустрії) значного внеску місцевого мезолітичного субстрату в формування КЛСК в найсхіднішій частині її ареалу.

Список використаної літератури та джерел

1. Безусько Л. Г., Безусько А. Г. Перша поява культурних злаків у складі палінофлор голоцену фонових розрізів рівнинної частини України // Наукові записки На УКМА. Біологія та екологія. 2014. Т. 158. с. 21-28.
2. Гаскевич Д. Л. Віта-Поштова-2 - найсхідніше поселення з матеріалами дунайської неолітичної культури // Археологічні відкриття в Україні 1997-1998 рр. 1997. с. 11-13.
3. Гаскевич Д. Л. Крем'яний інвентар неолітичних культур України. Київ: Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.04 / НАН України. Ін-т археології, 2003. с.
4. Гаскевич Д. Л. Крем'яні вироби кукрекської культурної традиції в інвентарі буго-дністровських пам'яток Побужжя // Археологія. 2005. Т. 3. с. 24-37.
5. Гаскевич Д. Л. Проблеми радіовуглецевого датування буго-дністровської неолітичної культури // Археологія. 2014. Т. 4. с. 3-17.
6. Даниленко В. Н. Неолит Украины. Главы древней истории Юго-Восточной Европы. Киев: Наукова думка, 1969. 260 с.
7. Дворянінов С. О. Поселення культури лінійно-стрічкової кераміки Майнова Балка на Одесщині // Археологія. 1982. Т. 38. с. 93-95.
8. Дергачев В. А., Ларина О. В. Памятники культуры Криш Молдовы (с каталогом). Кишинэу: Tipografia Centrala, 2015. 504 с.
9. Захарук Ю. Н., Телегин Д. Я. Культура линейно-ленточной керамики // Археология Украинской ССР. Т.1. Первобытная археология / Ред. Д. Я. Телегин. Киев: Наукова думка, 1985. с. 126-133.

10. Киосак Д. В., Бруяко И. В., Денисюк В. Л. Комплекс археологических памятников «Каменное-Завалье» в Среднем Побужье: работы 2011-2012 гг. // *Tyragetia*. 2014. Т. s.n.VIII (XXIII)-1. p. 73-88.
11. Коробкова Г. Ф. Хозяйственные комплексы ранних земледельческо-скотоводческих обществ юга СССР. Москва: Наука, 1987. 323 с.
12. Котова Н. С. Древнейшая керамика Украины. Киев, Харьков: Майдан, 2015. 154 с.
13. Ларина О. В. Культура линейно-ленточной керамики Пруто-Днестровского региона // *STRATUM plus*. 1999. Т. 2. с. 10-140.
14. Ларина О. В., Петренко В. Г., Сапожников И. В. Культура линейно-ленточной керамики в Днестро-Бугском междуречье (по материалам поселения Майнова Балка) // *Старожитності Північного Причорномор'я і Криму*. 1999. Т. 7. с. 10-21.
15. Милян Т. Р., Пічкур Є. В., Шидловський П. С. Виробничий інвентар пам'ятки Йосипівка 1 // *Археологічні дослідження в Україні 2006-2007 рр.* / Ред. Д. Н. Козак. Київ: Академперіодика, 2009. с. 225-230.
16. Нужний Д. Розвиток мікролітичної техніки в кам'яному віці. Удосконалення зброї первісних мисливців. Київ: КНТ, 2008. 308 с.
17. Ольжич О. Археологія. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2007. 496 с.
18. Петренко В. Г., Полищук Л. Ю., Сапожников И. В. Новые археологические памятники в северных районах Одесской области (эпоха камня и медный век) // *Древности Причерноморских степей* / Ред. В. П. Ванчугов. Киев: Наукова думка, 1993. с. 103-114.
19. Петренко В. Г., Сапожников І. В. Дослідження поселення Майнова Балка // *Археологічні дослідження в Україні 1991 року* / Ред. Д. Н. Козак. Луцьк: Надстир'я, 1993. с. 92-93.
20. Петрунь В. Ф. Заключение о результатах археолого-петрографического изучения материалов из Майданецкого // *Stratum Plus*. 2001-2002. Т. 2. с. 137-140.

21. Станко В. Н. Мирное. Проблема мезолита степей Северного Причерноморья. К.: Наукова думка, 1982. 176 с.
22. Станко В. Н., Петрунь В. Ф., Максимюк Т. И. Поздне-мезолитическое местонахождение кукрекского типа на Южном Буге // Памятники древних культур Северо-Западного Причерноморья / Ред. П. О. Карышковский. К.: Наукова думка, 1981. с. 5-12.
23. Телегин Д. Я. Новые памятники культуры линейно-ленточной керамики на Украине // Советская археология. 1979. Т. 2. с. 229-234.
24. Шмаглий Н. М., Видейко М. Ю. Раннетрипольское поселение Гребеннюков Яр у с. Майданецкое // Новые исследования по археологии Северного Причерноморья / Ред. Т. Л. Самойлова. Киев: Наукова думка, 1987. с. 87-99.
25. Kaczanowska M. Steinindustrie der Kultur der Linienbandkeramik // Problemes de la Neolithisation dans certaines regions de l' Europe / Ed. J. Kozlowski and J. Machnik. Wroclaw: Zaklad Narodowy imienia Ossolinskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1980. P. 79-96.
26. Motuzaitė-Matuzevičiūtė G., Telizhenko S. The First Farmers of Ukraine: an Archaeobotanical Investigation and AMS Dating of Wheat Grains from the Ratniv-2 Site // *Archaeologia Lituana*. 2016. Vol. 17. p. 100-111.
27. Motuzaitė Matuzevičiūtė G. Neolithic of Ukraine: a Review of Theoretical and Chronological Interpretations // *Archaeologia Baltica*. 2014. Vol. 20. p. 136-149.
28. Motuzaitė Matuzevičiūtė G., Telizhenko S., Lillie M. AMS radiocarbon dating from the Neolithic of Eastern Ukraine casts doubts on existing chronologies // *Radiocarbon*. 2015. Vol. 57. 4. p. 657-664.
29. Păunescu A. Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970. 360 p.
30. Petrougne V.F. Petrographical-lithological characteristics of stone materials from the late-Tripolye cemeteries of Sofievka-type // *Baltic-Pontic Studies*. 1995. Vol. 3. P. 190-199.

31. Sirakov N. Flint artefacts in prehistoric grave-good assemblages from the Durankulak necropolis // Durankulak, Band II. Die Prähistorischen Gräberfelder. Teil 1 / Ed. H. Todorova. Sofia: Deutsches Archäologisches Institut, 2002. P. 213-246.

Dmytro Kiosak

THE LITHIC INVENTORY OF LINEAR POTTERY CULTURE IN THE NORTH ODESSA REGION (BY THE MATERIALS OF KAMYANE-ZAVALLIA SETTLEMENT, WORKS OF 2014)

The paper addresses the issue of Linear Pottery Culture in the marginal region of its area. The issue is met by the analysis of materials from the easternmost ever excavated settlement of Linear Pottery Culture, Kamyane-Zavallia, recently acquired in the course of systematic excavations led by the author in 2014. An overview of other near-by sites reveal that the only representative sample of chipped stone finds comes from Kamyane-Zavallia. Other collections are either unpublished or are gathered on surfaces of sites.

The lithic collection of Kamyane-Zavallia (works of 2014) comprises 230 items coming from cultural layer, a deepened object and from the site's surface. The aim of knapping was a medium-wide blade, with curvy profile and wavy dorsal arrises. The dominant typological group is those of end-scrapers. The next one is those of retouched blades. The geometric microliths are represented by asymmetrical trapezes.

The author argues that the complex of Kamyane-Zavallia rather resembles the sites of Middle Dniester aspect of flint industry of Linear Pottery Culture than Volhynian sites of this culture. The typical shapes of lithic tools find closer analogies in Moldova and Romania. There is little if any indication of local "Mesolithic heritage" in Kamyane-Zavallia lithic inventory so far.

Key words: *Linear Pottery Culture, chipped stone tools, Recent Neolithic, geometric microliths.*

Список посилань (REFERENCES)

Bezus'ko, I. H. & Bezus'ko, A. H. 2014. *Persha poyava kul'turnykh zlakiv u skladi palinoflor holotsenu fonovykh rozriziv rivnyynnoi chastyny Ukrainy* [The first appearance of cultivars in the Palinoфlore Holocene background segments of the plain part of Ukraine]. *Naukovi zapysky Na UKMA. Biolohiya ta ekolohiya* [Scientific Notes of the National Academy of UMAA. Biology and ecology], 158, 21-28.

Danylenko, V. N. 1969. *Neolyt Ukrainy. Hlavy drevney ystoryy Yuho-Vostochnoy Evropy* [Neolithic Ukraine. Chapters of Ancient History of South-Eastern Europe], Kyev, Naukova dumka.

Derhachev, V. A. & Laryna, O. V. 2015. *Pamyatnyky kul'tury Krysh Moldovy (s katalohom), Kyshynau* [Monuments of culture of Krish of Moldova (with catalog) Chisinau], Tipografia Centrala.

Dvoryaninov, S. O. 1982. *Poselennya kul'tury liniyno-strichkovoyi keramiky Maynova Balka na Odesshchyni* [The settlement of the culture of line-belt ceramics Maynova Balka in Odessa region]. *Arkheolohiya* [Archeology], 38, 93-95.

Gaskevych, D. L. 1997. *Vita-Poshtova-2 - nayskhidnishe poselennya z materialamy dunays'koyi neolitychnoyi kul'tury* [Vita-Posht-2 - the eastern settlement with materials from the Danube Neolithic culture]. *Arkheolohichni vidkryttya v Ukraini 1997-1998 rr.* [Archaeological discoveries in Ukraine 1997-1998.], s.11-13.

Gaskevych, D. L. 2003. *Krem'yanyy inventar neolitychnykh kul'tur Ukrainy* [Derivative inventory of Neolithic cultures in Ukraine], K., *Avtoref. dys. kand. ist. nauk: 07.00.04 / NAN Ukrainy. In-t arkheolohiyi* [Author's abstract. dis Cand. is Sciences: 07.00.04 / NAS of Ukraine. Institute of Archeology,].

Gaskevych, D. L. 2005. *Krem'yani vyroby kukreks'koyi kul'turnoyi tradytsiyi v inventari buho-dnistrovs'kykh pam'yatok Pobuzhzhya* [Grain products of the Kukrak culture tradition in the inventory of Bug Dnieper monuments of Pobuzhzhya]. *Arkheolohiya* [Archeology], 3, 24-37.

Gaskevych, D. L. 2014. *Problemy radiovuhletsevoho datuvannya buho-dnistrovs'koyi neolitychnoyi kul'tury* [Problems of radiocarbon dating of the Bug Dniestr Neolithic Culture]. *Arkheolohiya* [Archeology], 4, 3-17.

Kaczanowska, M. 1980. Steinindustrie der Kultur der Linienbandkeramik. In: Kozłowski, J. & Machnik, J. (eds.) *Problemes de la Neolithisation dans certaines regions de l' Europe*. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Kiosak, D. V., Brujako, I. V. & Denisjuk, V. L. 2014. *Kompleks arheologicheskikh pamjatnikov "Kamennoe-Zaval'e" v Srednem Pobuzh'e: raboty 2011-2012 gg.* [The complex of archeological monuments "Kamennoe-Zaval'e" in the Middle Bourgeois: works of 2011-2012 rr.]. *Tyragetia*, 73-88.

Korobkova, G. F. 1987. *Hozjajstvennyye komplekсы rannih zemledel'chesko-skotovodcheskih obshhestv juga SSSR* [Economic complexes of the early agricultural and pastoral societies in the south of the USSR], Moskva, Nauka.

Kotova, N. S. 2015. *Drevnejshaja keramika Ukrainy* [The most ancient ceramics of Ukraine Kiev, Kharkov], Kiev, Har'kov, Majdan.

Larina, O. V. 1999. *Kul'tura linejno-lentochnoj keramiki Pruto-Dnestrovskogo regiona* [Culture of linear-band ceramics of the Pruto-Dniester region]. *STRATUM plus*, 2, 10-140.

Larina, O. V., Petrenko, V. G. & Sapozhnikov, I. V. 1999. *Kul'tura linejno-lentochnoj keramiki v Dnestro-Bugskom mezhdurech'e (po materialam poselenija Majnova Balka)* [The culture of linear-band ceramics in the Dniester-Bug mezhdurechye (based on the materials of the settlement of Maynov Balka)]. *Starozhitnosti Pivnichnogo Prichornomor'ja i Krimu* [Antiquities of the Northern Black Sea Coast and the Crimea], 7, 10-21.

Motuzaitė Matuzeviciute, G. 2014. *Neolithic of Ukraine: a Review of Theoretical and Chronological Interpretations*. *Archaeologia Baltica*, 20, 136-149.

Motuzaitė Matuzeviciute, G., Telizhenko, S. & Lillie, M. 2015. *AMS radiocarbon dating from the Neolithic of Eastern Ukraine casts doubts on existing chronologies*. *Radiocarbon*, 57.

Motuzaitė-Matuzeviciute, G. & Telizhenko, s. 2016. *The First Farmers of Ukraine: an Archaeobotanical Investigation and AMS Dating of Wheat Grains from the Ratniv-2 Site*. *Archaeologia Lituana*, 17, 100-111.

Mylyan, T. R., Pichkur, YE. V. & Shydlovs'kyy, P. S. 2009. *Vyrobnychyy inventar pam'yatky Yosypivka 1* [Production inventory of the

monuments of Yosypivka 1]. In: KOZAK, D. N. (ed.) *Arkheolohichni doslidzhennya v Ukraini 2006-2007 rr.* Kyiv: Akademperiodyka.

Nuzhnyy, D. 2008. *Rozvytok mikrolitychnoyi tekhniky v kam 'yanomu vitsi. Udoskonalennya zbroyi pervisnykh myshlyvtsiv* [The development of microlithic technology in the Stone Age. Improvement of weapons of primitive hunters], Kyiv, KNT.

Ol'zhych, O. 2007. *Arkheolohiya* [Archeology], Kyiv, Vyd-vo imeni Oleny Telihy.

Păunescu, A. 1970. *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Petrenko, V. G. & Sapozhnikov, I. V. 1993. *Doslidzhennja poselennja Majnova Balka* [Investigation of the settlement of Maynova Balka]. In: KOZAK, D. N. (ed.) *Arheologichni doslidzhennja v Ukraïni 1991 roku.* Luc'k: Nadstir'ja.

Petrenko, V. G., Polishhuk, I. Ju. & Sapozhnikov, I. V. 1993. *Novye arheologicheskie pamjatniki v severnyh rajonah Odesskoj oblasti (jepoha kamnja i mednyj vek)* [New archaeological monuments in the northern regions of the Odessa region (stone age and the copper age)]. In: VANCHUGOV, V. P. (ed.) *Drevnosti Prichernomorskih stepej.* K.: Naukova dumka.

Petrougne, V. F. 1995. *Petrographical-lithological characteristics of stone materials from the late-Tripolye cemeteries of Sofievka-type.* *Baltic-Pontic Studies*, 3, 190-199.

Petrun', V. F. 2001-2002. *Zakljuchenie o rezul'tatah arheologo-petrograficheskogo izuchenija materialov iz Majdaneckogo* [Conclusion on the results of the archaeological and petrographic study of materials from Maidanetsky]. *Stratum Plus*, 2, 137-140.

Shmaglij, N. M. & Videjko, M. Ju. 1987. *Rannetripol'skoe poselenie Grebennjukov Jar u s. Majdaneckoe* [Grebenniuk Jar settlement near the village of. Maidanetskoye]. In: SAMOJLOVA, T. L. (ed.) *Novye issledovanija po arheologii Severnogo Prichernomor'ja* [New research on the archeology of the Northern Black Sea Coast]. K.: Naukova dumka.

Sirakov, N. 2002. *Flint artefacts in prehistoric grave-good assemblages from the Durankulak necropolis.* In: Todorova, H. (ed.) *Durankulak, Band II. Die Prähistorischen Gräberfelder. Teil 1.* Sofia: Deutsches Archäologisches Institut.

Stanko, V. N. 1982. *Mirnoe* [Peaceful]. *Problema mezolita stepej Severnogo Prichernomor'ja* [The Mesolithic Problem of the Steppes of the Northern Black Sea Coast], K., Naukova dumka.

Stanko, V. N., Petrun', V. F. & Maksimjuk, T. I. 1981. *Pozdne-mezoliticheskoe mestonahozhdenie kukrekskogo tipa na Juzhnom Buge* [Late Mesolithic location of the Kukrek type on the Southern Bug River] // In: Karyshkovskij, P. O. (ed.) *Pamjatniki drevnih kul'tur Severo-Zapadnogo Prichernomor'ja* [Monuments of the ancient cultures of the North-Western Black Sea Region]. K.: Naukova dumka.

Telegin, D. Ya. 1979. *Novye pamjatniki kul'tury linejno-lentochnoj keramiki na Ukraine* [New Monuments of the Culture of Line-Tape Ceramics in Ukraine] // *Sovetskaja arheologija* [Soviet Archeology], 229-234.

Zakharuk, YU. N. & Telehyn, D. Ya. 1985. *Kul'tura lyneyno-lentochnoy keramyky* [Culture of linear-band ceramics] // In: TELEHYN, D. Ya. (ed.) *Arkheologhyja Ukraynskoj SSR. T.1. Pervobytnaya arkheologhyja* [Archeology of the Ukrainian SSR. T.1. Primitive archeology]. Kyev: Naukova dumka.